

ביאליק וטשרניחובסקי

מחקרים בשירתם

— מאת מ. ברי'עקב —

מאין כמותו לבעיית היהדות, התחקוממות נגדה והנסיון לשוב אליה. כל התחמקות מן הבעייה הדתית, כך הוא סבור, "מכני" סה את הפרשנות למיטת סדום של אידיאר לוגיה לאומית שחית, או מן הדין ש' תחנון לחיקוי של פרשנות סימאנטית ש' בכלל אין לה דין ודברים עם גוף ספרותי חי". מנקודת-ראות זו הוא מנתח גם את שירי ביאליק וטשרניחובסקי — כשם שהוא מ' דבר רותג על השירה המורנית העברית וכופה עליה ביון וקצף. לא כאן המקום ל' התפלמס עם הנישה הזאת, אך גם אם נחלק עליה, לא נוכל להתעלם מכובד הראש המדעי שהוענק לה על-ידי ראש ה' לוחמים למענה.

במאמרים המכונים בספרו דן קורצ' וייל, למסל, בשירת הטבע של ביאליק ורואה בה ביטוי ליחסי ה"אני" וה"עולם" אצל המשורר, ה"אני" מוכרז ב"הבריכה" למרכז העולם, אך לדעתו של המבקר ה' "אני" רק משלה את עצמו שהוא נושא את העולם, כמו ש"הבריכה", משלה את עצמה שהיא מרכזו של העולם (ע' 65).

מתוך גישתו העקרונית שולל פרופ' קורצווייל גם את התפיסה בדבר "מתי מדבר", המצמצמת את הפואמה לתהומי הלאומיות, הנושא הלאומי הוצה במתי מדבר' את גבולות הלאומיות ונהפך לשירה הנאבקת עם בעיית האדם בכללו, התר אורי גורלו, אחרי משמעות חייו". הוא אומר (ע' 83) טעות היא גם לראות או קטע המרד כמרכזו של השיר — העיקר הוא, כמובן, הצגת האינדיבידוע מול התבל, היסוד הלירי המרכזי הוא, עיצוב המאבק בין גיבושי כוחות מכסימאליים לבין דממת הנצח".

מענין לעמוד על ההשוואה שעושה קורצווייל בין תפיסה הטבע אצל ביאליק לבין זו של טשרניחובסקי. ביאליק, כך הוא גורס, מעמיד את האדם מעל לטבע — ואילו טשרניחובסקי את האדם כחלק מן הטבע ו"אסור לו להתעלות עליו". כמובן, הוא יודע כי דו"הערכיות היא חלק בלתי נפרד מעולמו של משורר — גם בשירת טשרניחובסקי אתה מוצא את שתי פניו של הטבע; מצד אחד האידיליה שלוו ר' מצד שני הרמוניה הנסער, מכאן ההארמוניה ומכאן ההתפרעות התהומית.

כדאי ללמוד אצל ב. קורצווייל כיצד מנתחים שיר — הוא עושה זאת לדוגמא בניתוח הבאלאדות "בעין דור" ו"על הרי גלבוע" של טשרניחובסקי. אמנם, מי שלא השחיתו טעמו בבית-הספר ונתרה בו זיקה לאימצעית לשירה היה חייב לעמוד מ' עצמו על ההבדל בטיב שבין שתי הבאלא' דות והיה פוסק לסובת "על הרי גלבוע" — אך גם הקורא המבתיך הזה כדאי ש' יעיין בפרקים אלה של המחבר, המוכיחים את ההפרש האמנותי על-ידי אנאלוזה טכסטואלית.

קורצווייל מוכיח את כוחו גם בניתוח נקודה "עדינה" — עמדתו של טשרניחוב' סקי אל מורשת היהדות בפרט ואל ה' תרבות בכלל, לא ייפלא, שהקו המנחה את הכותב לא תמיד יהא ערב לטעמם של רבים מאהבו, אך ניתוח כלילי הסונטות "לשמס" ו"על הדם" והפואמה "עמא דר' הבא", שנכתבה שנים מספר לפני מותו של המשורר ואלבא ר'קורצווייל מהווה מעין סיכום נתיבות שלו, הוא מאלף עד מאד, קורצווייל אינו מקבל את פתרונו של טשרניחובסקי ב"על הדם" — נצחונה של האמנות — והוא יודע להצביע על ערעור ההנחה הזאת על-ידי המשורר עצמו, הוא גם טוען — ומוכיח — כי בניגוד בין "היסודות ההשכלתיים" לבין היסודות ה' מבטלים את הנחות ההשכלה בשירת טשר' ניהובסקי, "עוצמת האמת הפיוטית... ניצחה את האמת העיונית, את האידיאולוגיה ש' בשיריו, שהיא ברובה הגדול ירושת ה' השכלה" (ע' 255).

ספרו של פרופ' קורצווייל כולל 12 מסות, שמהן יש כמה הכוללות פרקי-מישנה ב' תוכן, קצרת הידיעה מלציונו, אך לא נוכל שלא להזכיר את המסה המעמיקה "על מוטיב השירה והמוות בשירה ה' פויטואלית" (של ביאליק) או "הירות ה' אדם בשירי טשרניחובסקי".

יש שני מעקשים בטפר זה — העובדה "המסות נכתבו במרוצת תקופה של 15 שנה הביאה לידי חזרות וכפילויות; ו' בעיית הסגנון, שכבר עמדנו עליה בשעה שסקרנו בשעתו את ספרו "ספרותנו — המשך או מהפלה?" — זהו סגנון קשה למיקרא בגלל נטייתו לסיבוב וללע"ז, חוששני, שחקורא המטוצע "יבהל" לא רק מכובדו הסגולי של ההומר המובא בספר — אלא גם מאימתו החיצונית כפי שהיא מתבטאה בסגנון, וחבל — כאמור, אין ה' מסרות הביקורתית שלנו עשירה כל-כך ש' אפשר לוותר על קובץ כגון זה.

ביאליק וטשרניחובסקי — כלום לא נכתב עליהם כל מה שעשוי היה להיכתב? כך עלול, לשאול בתמיהה אדם שאינו מצוי "לפני ולפנים" בספרות בכלל ובביקורת בפרט, והוא דן על מה שנאמר בסוגיית שני המשוררים, "הלאומיים" שלנו לפי ימיו מעד שלהם או שינונם בבתי-ספר, אך טעות תהא ביד הסובר כך: אמנם גשפכו על-אודות יצירתם נהריינהלי מלים, אך בסופו-של-דבר, רב מאד המון ואילו התיסה הטובה, כלומר, הקירה מעמיקה ר' רצינית בפרי-כתיבתם, מועטה היא באופן יחסי, הביקורת העברית עומדת, כידוע, בסימנה של הרצונותיות — ואילו כשהיא חותרת להגיע לדמה גבוהה יותר, היא לוקה לעתים מזומנות במליצנות, בהעדר כלים מדעיים ובגישה "חובבנית" המתב' טאת במלל רב ושחוק, שעיקרו שימוש בכמה "אקסיומות" מקודשות".

בין היוצאים מן-הכלל הבודדים תופס פרופ' ברוך קורצווייל מקום נכבד והמסות שלו כבשו את כותל-המורה בביקורת הספרות שלנו. עתה כינס ד"ר קורצווייל את מאמריו על ביאליק וטשרניחובסקי בכרך אחד (ביאליק וטשרניחובסקי, מחק' רים בשירתם", הוצאת שוקן, 280 עמודים) — והוכיח לנו שוב, עד מה אנו צריכים להוקיין את פועלם של אותם בודדים ה' חורשים בביקורת על רמה, שאינה מקובלת אצלנו, לגודל הצער.

ד"ר ברוך קורצווייל

אמנם, ה. נ. ביאליק ושאל טשרניחוב' סקי לא יתמצו גם בלקט מאמרים של מבקר רציני, דווקא בשל העדר איזמלי הביקורת האמיתית הם עדיין מצפים לעיון השיטתי והממצה בכתיבתם, עם כל תרומ' תו של ד"ר קורצווייל להארת השניים — עוד רחוקה הדרך ל"סוף-פסוק" לדידם, וכלום כאמת אפשר לומר, כי קיים "סוף פסוק" לגבי יוצרים גדולים? כל תקופה חברתית ותרבותית משקיפה בעיניים מ' שלה על רבדי הספרות שקדמו לה — וכל תקופה מהייבת גישה חדשה אל רבדים אלה.

אך הספר שלפנינו הוא ביקורת ב' מוכן הטוב של המלה — והיא שופכת אור נוקב על מוטיבים ויסודות בשירתם של שני המשוררים, שהררי הרצונות השטחית כיסו עליהם עד כה, גם אם נסתייג מן הזלזול ב"פילפוליסטיקה החילונית והדרש החילוני", — כפי שהוא בא לידי ביטוי בהקדמה לספר, לא נוכל שלא לקדם ב' ברכה את נקודת המוצא — ההשתת' פות באמת הפנימית של היצירה האמנו' תית, מתוך כך פוסל ד"ר קורצווייל בצדק את ראיית ביאליק כ"ציוני" או "דתי" או "מארכסיסט", "מעגלי השירה אמנם נוגעים בודמים הרוחניים תואידיאיים של התקופה, אבל מנע זה לא קבע מעולם את דרכה המיוחדת של השירה ובודאי שאין לגל ידה של העכשוויות האידיאית, ועל אחת כמה וכמה של האקטואליות האידיאולוגית, לפענח את חיות המוסן האמנותי", כותב המחבר בדברי ההקדמה, היוצא אפוא, כי הנסיון לפרש את ביאליק מנקודת-ראות של תנועת התחייה הלאומית — מסול הוא מעיקרו, שכן סילף נטיון זה גם את ה' משמעות האידיאית של שירתו, וקורצווייל קובע, כי לאין ערוך חשוב יותר בשירה זו נושא האב-דן, האינטראציה של המשורר, שאין שני לה בדקות, שימשה לו סייסמוגראף להבחין במתרחש לבוא — החורבן הפיסי והרוחני.

פרופ' קורצווייל יש לו, כידוע, אמת' מידת משלו בביקורת, חמיחסת משקל נכבד